

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

מרכיב 70%

מועד קיץ תשפ"ו 2026

סמל שאלון: 22261

הפתרון נכתב על ידי רועי אדחוח (רכז), עירד עומר, עומר
דודו, איילת כהן, תמרה רויטמן ונועה זגורי.

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

הערות:

1. החל ממועדי תשפ"ה כל הפרקים בבחינת הבגרות עם ספרי לימוד פתוחים ומאושרים ע"י מפמ"ר היסטוריה.
2. במועד קיץ תשפ"ו ניתנו הקלות מיוחדות בחוקי המענה בעקבות מלחמת (מבצע) "שאגת הארי". להלן: יש לענות על שאלה אחת חובה מהפרק הראשון (מלה"ע השנייה והשואה) ויש לענות שתי שאלות מן הפרקים השני, השלישי והרביעי).

פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה (חובה)

שאלה 1

סעיף א'

אמצעי חשוב בתהליך המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם היה השימוש בטרור ודיכוי פוליטי. לאחר מינויו של היטלר לקנצלר בינואר 1933 פעל המשטר הנאצי לחיסול הדמוקרטיה בשלבים ובהדרגתיות. אחד הכלים לביסוס המשטר ולחיסול הדמוקרטיה בגרמניה היה ע"י טרור, אימה והפחדה. זאת באמצעות מעצרים, מחנות ריכוז, חקירות, משטרה חשאית (גסטאפו), שני ארגוני טרור S.S -ו- S.A. ופגיעה בזכויות האזרח. מטרת הטרור הייתה ליצור פחד בקרב הציבור, לחסל התנגדות פוליטית ולמנוע כל אפשרות לערעור על סמכותו של היטלר. ארגוני טרור אלו תקפו יריבים פוליטיים, איימו על מתנגדים, פשטו על משרדי מפלגות יריבות ועצרו אלפי אנשים ללא משפט. כמו כן בעזרת פעולות טרור שונות הצליחו להגדיר אויבים ובוגדים מתוך המדינה (ומחוץ לה כמו). התחזק שלטונו של היטלר ונוצרה בגרמניה דיקטטורה נאצית המבוססת על פחד, ציות וחוסר יכולת להתנגד לשלטון.

תחום פעילות נוסף לביסוס המשטר הנאצי אשר תרם למעבר מדמוקרטיה לנאציזם הינו תחום התעמולה. משרד התעמולה של יוזף גבלס עמל בתחום רבות ובדרכים מגוונות. התעמולה הייתה אחד מתחומי הפעולה המרכזיים שבאמצעותם ביססו הנאצים את שלטונם והדבר תרם רבות למעבר של גרמניה ממדינה דמוקרטית ובעלת מגוון לדיקטטורה מאד גזענית, נוקשה וטוטליטרית אשר חלשה והשפיעה על כל תחומי החיים של אזרחי גרמניה ובהמשך גם מחוץ לגרמניה. מטרתה הייתה להשפיע על דעת הקהל, לעצב את תודעת הציבור, להגביר את התמיכה בהיטלר ובאידאולוגיה הנאצית וליצור נאמנות למשטר. כמו כן כוחה של התעמולה האגרסיבית הייתה שטיפת מח שחדרה לכל גוף, מוסד ולכל תחום חברתי, כלכלי, תרבותי, ציבורי ואישי. משרד התעמולה פיקח על כל אמצעי התקשורת בגרמניה ודאג להפצת מסרים התומכים במשטר. הנאצים השתמשו במגוון אמצעים – עיתונות, רדיו, קולנוע, כרזות, ספרים, טקסים ועצרות המונים ומפגני כוח – כדי להגיע לכל שכבות האוכלוסייה בכל אופן וצורה.

התעמולה הנאצית בנתה את "פולחן הפיהרר" – הצגת היטלר כמנהיג חזק, כריזמטי וכמעט מושיע של העם הגרמני, שיוכל להוציא את גרמניה מהמשבר הכלכלי ומההשפלה שנגרמה בעקבות חוזה ורסאי. מסרים אלה חיזקו את אמון הציבור במנהיג ובמשטר. בנוסף, התעמולה שימשה להפצת האידאולוגיה הנאצית, ובה רעיונות של לאומנות קיצונית, עליונות הגזע הארי ואנטישמיות. היהודים הוצגו כאויבי

גרמניה וכאחראים לבעיות המדינה. בדרך זו ניסו הנאצים להצדיק את מדיניותם וליצור תמיכה ציבורית בצעדים שנקטו.

באמצעות התעמולה, הטרור ותחומים נוספים כגון חינוך וחקיקה, הצליחו הנאצים לעצב את דעת הקהל, לחזק את נאמנות הציבור להיטלר, להפחית ביקורת, להגדיר אויב ובוגד ולהעמיק את התמיכה במשטר.

מקור מספר הלימוד התומך בטענה זו הינו, מתוך הספר **"נאציזם מלחמת העולם השנייה והשואה"** י. משעול, הוצאת הייסקול- עמ' 98, מקור חזותי בו רואים קריקטורה שלה הכותרת: "היהודי כמחלל גזע טהור"- כרזה אנטישמית המציגה את היהודי כגבר גס, מפחיד, מגעיל, עם מבט של זימה ולידו אישה ארית עדינה שענייה פקוחות מפחד מהגבר היהודי שמה הוא עוד רגע תוקף אותה.

סעיף ב'

"הסדר החדש" הינו מושג היסטורי בו היטלר עושה שימוש בזמן נאום לפרלמנט הגרמני בשנת 1941. שנה מכרעת זו היוותה את הבסיס והתשתית לכל שאיפותיהם של הנאצים כלפי אירופה והעולם. זוהי שעה לסדר חדש הבא לבטל ולשנות את הסדר הישן ועיקרי התוכנית של גרמניה הנאצית לעיצוב מחדש של אירופה מבחינת גזעים, שטחים וערכים בהתאם לאידאולוגיה הנאצית. לאחר כיבושיה הרבים בשנה זו (החלק המזרחי, המערבי וחלוקת פולין) מטרותיו של הסדר החדש נשענו על עקרונות הגזענות, הלאומנות והשאיפה להגמוניה ושליטה מוחלטת של הגרמנים. עקרונות הסדר החדש נותבו לסיסמה הקצרה והקולעת "כבוש, שלוט ונצל", כלומר יצירת עליונות ושליטה גרמנית באירופה. כפי שניתן לראות בנספח המצורף כל שטחי המזרח מיועדים לשרת את הצרכים של הרייך השלישי הגדול שצריך מקום, שטח, משאבי טבע, מפעלים, בתי מלאכה, שטחי חקלאות וכד. "רייך בעל 1000 שנים מצרפת ועד הרי אוראל שבסיביר".

המטרה המרכזית הייתה להפוך את גרמניה לכוח השולט באירופה מבחינה פוליטית, צבאית וכלכלית. הנאצים ביקשו לכפות משטר חדש שבו המדינות הכבושות יהיו כפופות לאינטרסים של הרייך הגרמני. כמו כן הסדר החדש נועד להגשים את תפיסת עליונות הגזע הארי והחלת **תורת הגזע**. על פי האידאולוגיה הנאצית, העמים באירופה דורגו לפי "ערכם הגזעי" ותפקידם במלחמת המינים התמידית: עמים שנחשבו קרובים לגרמנים זכו ליחס טוב יותר, בעוד שסלאבים נחשבו לעמים נחותים ותפקידם היה שיעבוד, ניצול ולשרת את הגזע הארי בכל שטחי הכיבוש במזרח, היהודים וקבוצות נוספות נחשבו "הורסי תרבות" ותת אדם אשר יועדו להשמדה ואין להם מקום בתורת הגזעים. במסגרת מטרה זו ביקשו הנאצים לבצע טיהור גזעי, רדיפות והשמדה של קבוצות שנתפסו כבלתי רצויות, ובראשן היהודים, אנשי רוח, אינטליגנציה וכמורה פולנים וסלאבים. **השגת "מרחב מחיה" (Lebensraum)** אחת המטרות המרכזיות הייתה הרחבת שטחי המחיה של העם הגרמני, בעיקר במזרח אירופה. הנאצים תכננו להשתלט על שטחים נרחבים, לגרש או לשעבד את האוכלוסייה המקומית וליישב במקומם גרמנים. כך ביקשו להבטיח לגרמניה אדמות, משאבים ומזון לטווח ארוך. כמו כן זה כלל חטיפת ילדים שנראו ארים לשטחי גרמניה והורטגאו, הקמת חוות הרבעה והשבחת והגדלת מספר הצאצאים הארים וכד. **ניצול כלכלי של המדינות הכבושות**- כפי שניתן לראות בנספח/באיוור מפעלים ובתי חרושת בשליטה גרמנית. הנאצים שאפו לנצל את משאבי אירופה לטובת המאמץ המלחמתי והכלכלה הגרמנית. המדינות הכבושות סיפקו חומרי גלם, תוצרת חקלאית, מפעלים וכוח עבודה.

מיליוני בני אדם גויסו לעבודות כפייה כדי לשרת את צורכי גרמניה. בחלק האדום בנספח, החלק של הרייך נראית משפחה גרמנית ארית לגמרי, היא תמצית הטוהר של גזע האדונים והשליטה ויש לה שטח "נקי" בגרמניה הגדולה למחייתה "גרמניה הגדולה בעתיד" כפי שרשום בנספח. בנוסף בנספח נראים חיילי גרמנים מפוזרים בשטחי הכיבוש המזרחי וזה לשם עקרון חשוב נוסף "קידוש המלחמה". המלחמה התמידית של הגזע הארי עם הגזעים האחרים, ניצחונם התמידי וגדולתו, עוצמתו, אכזריותו ותכונותיו של החייל הארי האמיץ בולטות ובאות לידי ביטוי בשיאו בזמן המלחמה.

מטרות הסדר החדש היו ביסוס השליטה הגרמנית באירופה, מימוש האידאולוגיה הגזעית הנאצית, הרחבת מרחב המחיה, ניצול כלכלי של השטחים הכבושים ודיכוי כל התנגדות לשלטון הנאצי.

שאלה 2

סעיף א'

שניים מן המהלכים הצבאיים של גרמניה הנאצית בשנים 1939–1941 והשפעתם על המדיניות הנאצית כלפי היהודים בשטחי הכיבוש, הם:

- **כיבוש פולין - עם פתיחת מלחמת העולם הראשונה באחד בספטמבר 1939 חיי היהודים בפולין השתנו ללא הכר. הפלישה הגרמנית לפולין בוצעה באמצעות שיטת ה"בליצקריג", "מלחמת בזק", שהתבססה על מתקפה מהירה ומשולבת של חיל האוויר, השריון וחיל הרגלים. הניצחון המהיר וקריסתה של מדינת פולין תוך שלושה שבועות, ללא ממשלה שגולה ללונדון וללא צבא שירד למחתרת, ימי הכיבוש הראשונים היו לתקופה כאוטית, אלימה ואשר ערערה את הקיום והסדר של יהודי פולין. כיבוש פולין העמיד תחת שליטה גרמנית ישירה עם הקמת ממשל אזרחי (הגנרל גוברנמן), צבא ברחובות ואנשי S.S מיליוני יהודים תחת המגף הנאצי הרצחני. כבר בימי הכיבוש הראשונים הנאצים החלו במדיניות של טרור, דה-הומניזציה ופגיעה בכל תחומי החיים: יהודים סומנו בסימני הכר (הטלאי הצהוב), רכושם הוחרם, הם נחטפו לעבודות כפייה וחופש תנועתם הוגבל עד נאסר. כמו כן נאסר על רשתות חינוך, תרבות ומוסדות דת לפעול בשטחי פולין עבור היהודים. בהמשך הוקמו הגטאות, שנועדו לבודד ולרכז את היהודים בתנאי רעב קיצוניים עם הרעבה שיטתית, צפיפות רבה, מחלות, אלימות, שיעבוד וכד'. כך שימש כיבוש פולין בסיס למדיניות של בידוד, שלילת זכויות ודיכוי עד לרציחתם של יהודי פולין ושאר יהודי אירופה.**

- **"מבצע ברברוסה" – הפלישה הצבאית לברית המועצות והפרת הסכם ריבנטרופ-מולטוב – היה מהלך מלחמתי רחב היקף שנועד להשיג "מרחב מחיה" ולהשמיד את "האויב היהודי בולשביקי/קומוניסטי". בעקבות התקדמות הצבא הגרמני מזרחה פעלו ארבע עוצבות המבצע: "האיינזאגרופן", שליוו את הכוחות הגרמניים מהוורמכט וביצעו רצח המוני של יהודי בריה"מ באמצעות בורות ירי ובהמשך בעזרת משאיות גז. השיטה הייתה ללא שלבי ביניים, ללא הקמת יונדראטים או ריכוז היהודים בגטאות כפי שעשו ביהודי פולין, אלא החלת פעולות של השמדה ורצח. היהודים רוכזו, הובלו אל מחוץ ליישובים ונורו למוות ללא הבחנה בין גברים, נשים וילדים בבורות ירי רבים. דוגמה לכך היא טבח באבי יאר או פונאר הידועים בממדיהם ושיאה של השיטה בשטחי כיבוש המזרח. מהלך זה ביטא החרפה במדיניות הנאצית – מעבר מבידוד וריכוז לרצח המוני ישיר תוך שימוש בטרור, אלימות ורצח- תחילת ההשמדה והפתרון הסופי.**

זאת בשל ה"מפלצת הדו ראשית" אותה פגשו הנאצים בשטחי בריה"מ- גם יהודים וגם קומוניסטים, ומלחמת החורמה שהכריזו הנאצים והיטלר על הקומוניזם העולמי. כמו כן בשל מספרם הרב של יהודי בריה"מ, כ-5 מיליון והסיבה הנוספת למעבר מריכוז ובידוד לרצח בפלישה הגרמנית לבריה"מ הינה הריחוק הגיאוגרפי הרב מהבית והפיכת שטחי המזרח לשטח הפקר ללא רסן וללא דין ודיין.

הצלחותיה הצבאיות של גרמניה בשנים 1939–1941 הרחיבו את שליטתה על אוכלוסיות יהודיות גדולות ואפשרו החמרה במדיניות הנאצית: מכיבוש פולין והקמת הגטאות ועד רצח המוני בבורות ירי בעקבות מבצע ברברוסה.

סעיף ב'

העמדה המרכזית במקור 1 הנכתב ע"י אפרים ברש- יו"ר היודנראט בגטו ביאליסטוק בחורף 1942. יש להעדיף הישרדות, איפוק והימנעות ממרד בתוך הגטו, מתוך אמונה שמאבק מסוג זה יסכן את כלל היהודים ויביא לחיסול הגטו. ברש מתאר עמידה מסודרת, מאורגנת, של חיי עשייה ועבודה אשר מעניקים ביטוח חיים בגטו עבור תושבי גטו ביאליסטוק. הוא מתאר שאצלם אף אחד לא מת מרעב והמראות שיש במקומות אחרים, אינם המציאות של גטו זה. " העיקר – להחזיק מעמד ולא להתפתות לשום פרובוקציה [התגרות]. אם ננהג כך, אולי נצא בשלום, אולי ניושע"..." " , "ראו את בתי החרושת, את החיים המסודרים והמאורגנים. כל אחד עובד וחי. אין מתים אצלנו ברעב, כבמקומות אחרים. ביוזמתנו ובמרצנו יצרנו יש מאין..."

ולכל אלו שכן חפצים במרי נגד הנאצים אומר להם ברש, צאו מן הגטו פן הענישה הקולקטיבית תכריע את גורל כולנו. "צאו מן הגטו, לבן [שלא] נישא כולנו באחריותכם..." ברש טוען כי התנגדות חמושה מתוך הגטו עלולה להביא לנקמה גרמנית ולהרג המוני של תושבי הגטו. לכן הוא קורא להימנע מעימות, לשמור על סדר ולהמשיך במאבק ההישרדותי מתוך תקווה שלהחזיק מעמד, להיות חיוניים ופרודוקטיביים ולנהוג במשנה זהירות יאפשרו להציל חיים.

מקור מספר 2 אשר נכתב ע"י ארגון פפ"א (פרטיזנים אנטי פשיסטים) – ארגון מחתרת יהודי שפעל בוויילנה, באפריל 1942 נאמר אחרת לגמרי. אין להאמין לגרמנים ולהבטחותיהם, אין להסתמך על חיוניותנו הכלכלית עבור המכונה הנאצית משום שמדובר בתוכנית מכוונת של **השמדת העם היהודי וזו התוכנית המרכזית**. "ההשמדה היא תהליך שיטתי, אשר במוקדם ובמאוחר יפגע בכול (בכל היהודים) ... במקום שבו קיים יישוב יהודי תחת שלטונו של היטלר – יקום פונאר..." לאור טענה זו המזכר מסתיים באמירה של קחו נשק והלחמו!

ההבדל בין המקורות הינה בזהות הכותב והמוסד/ הגוף בו הוא חבר או אותו הוא מייצג.

המקור הראשון נכתב ע"י אפרים ברש שהוא בעל תפקיד בגטו ביאליסטוק- הוא ראש היודנראט ומתוקף תפקידו עליו לדואג ולשמור כמה שהוא יכול על כלל תושבי הגטו שתחומו. בעוד הכותב שהני הוא חלק מחבר במחתרת פרטיזנית לוחמת בגטו וילנה ועליו לא חלה האחריות הקולקטיבית של תושבי הגטו.

היודנראטים וארגוני הפרטיזנים ייצגו **גישות שונות ביחס למרד מזוין בגטאות**. רבים מראשי היודנראט, התנגדו למרד משום שחששו שהוא יביא לתגובת נקם גרמנית ולחיסול מיידי של הגטו כפי שמתאר ברש. רבים מהם האמינו שיש להעדיף **הישרדות באמצעות עבודה, ציות והימנעות מפרובוקציות** בתקווה להציל חלק מן היהודים. לעומתם, הפרטיזנים וארגוני המחתרת, כגון **פפ"א בגטו וילנה** המוזכרים במקור ומחתרות רבות אחרות (אצ"י, אי"ל, אבא קובנר וכד'), סברו כי יש להתנגד לנאצים בנשק, גם אם סיכויי ההצלחה נמוכים ובכל מחיר. לדעתם, לאחר שהתבררה מדיניות ההשמדה, אין טעם בהמתנה או בציות, ויש להילחם למען **כבוד האדם, נקמה והצלת החיים**. לכן בעוד היודנראט אשר זוהה וייצג את הדור המבוגר בגטו הדגיש זהירות המשנה והישרדות, הפרטיזנים ולוחמי המחתרות הצעירים והנועזים, הדגישו התנגדות פעילה ומרד מזוין נגד הנאצים בכל מחיר.

שאלה 3

סעיף א'

על פי האידאולוגיה הנאצית, היהודים הם ההפך הגמור מהגזע הארי: בעוד שהארי הוא יפה, חסון, חרוץ ומוכשר; היהודי הוא מכוער, מזוהם, מפיץ מחלות, תאב בצע, רמאי ועצלן.

היהודים נתפסו כטפילים שמנצלים את הסביבה שלהם, וחיים על חשבון גזעים אחרים. היהודים מנסים לפגוע בטוהר של הגזע הארי ובכך לנצח במלחמת ההישרדות האנושית. היהודים מייצגים את כל התכונות השליליות וההרסניות שבעולם, הם מקור הרוע ומדומים לשטן. היהודים תוארו כחיידיקים, וכי הדרך להתמודד עם הסכנה היהודית היא באותה הדרך בה מתמודדים עם חיידיקים – השמדה.

גורלם של יהודי צפון אפריקה היה שונה מזה יהודי אירופה למרות שהנאצים ראו בהם כנחותים באותה המידה בעקבות מספר גורמים הקשורים למצב המלחמה בזירת צפון אפריקה - הפצצות בעלות הברית, אי יציבות קווי הגבול, החשש הגובר של חיילי הצבא הגרמני מפני בעלות הברית שגרם להם לעסוק בעיקר בהישרדותם, והעובדה כי הכיבוש הגרמני בתוניסיה נמשך שישה חודשים בלבד - כל אלו מנעו מגרמניה הנאצית לנקוט מדיניות קיצונית נגד היהודים ולהקים מנגנון של טרור, הטעיה ורצח, כפי שהיה באירופה הכבושה.

סעיף ב'

גורם אחד של יהודים להצטרף לצבא בעלות הברית הוא האויב המשותף, כלומר הנאצים. המצב המלחמה בזירת צפון אפריקה - הפצצות בעלות הברית, אי יציבות קווי הגבול, החשש הגובר של חיילי הצבא הגרמני מפני בעלות הברית שגרם להם לעסוק בעיקר בהישרדותם, והעובדה כי הכיבוש הגרמני בתוניסיה נמשך שישה חודשים בלבד - כל אלו מנעו מגרמניה הנאצית לנקוט מדיניות קיצונית נגד היהודים ולהקים מנגנון של טרור, הטעיה ורצח, כפי שהיה באירופה הכבושה.

ניתן לראות זאת בציטוט - "אני מבין כי הצבא הרוסי מתחיל לשחרר עתה את אזור יאנוב, עיר הולדתי. אני מעוניין לעזור להם, כיוון שאת האזור הזה אני מכיר כהלכה"

גורם שני הוא הגאווה היהודית. היהודים רצו להפגין נאמנות ומסירות למדינה בה הם חיו כאזרחים שווים, ורצו לחזק את הגאווה להילחם בצבא למען בני עמם. זאת בניגוד לדעות הקדומות האנטישמיות שהיהודים משתמטים מגיוס. בנוסף, בחלק מן המדינות חלה חובת גיוס על כל האזרחים, ביניהם גם על היהודים.

ניתן לראות זאת בצייטוט- "המפקד הורה לי לחצות ראשון, ואני, ששמחתי על ההזדמנות להוכיח את עצמי, צעדתי בתוך המים, המחלקה הלכה בעקבותיי, ונמלאתי גאווה- הנה יהודי קטן המוביל אחרי מחלקה של גויים."

קושי שעמו התמודדו הלוחמים היהודים בצבאות בעלות הברית הוא אנטישמיות שהייתה נפוצה גם בקרב החיילים עצמם, למרות שהם נלחמו בנאצים.

בעמוד 259 בספר "נאציזם, מלחמה ושואה" מאת יגאל משעול בהוצאת היי סקול, ניתן לראות מפה של פולין וברית המועצות המכילה גטאות רבים בהם הייתה פעילות מחתרתית. מקומות מפורסמים כמו ורשה, קובנה, טרנוב או בנדין.

ברוב הגטאות הוקמו מחתרות אשר צמחו מתוך תנועות הנוער בגטו. המחתרות היהודיות יצאו למרד גלוי בנאצים. ברוב המקרים היו אלה צעירים, חברי תנועות הנוער – השומר הצעיר, בני עקיבא, דרור, בית"ר וצעירים אחרים שהצטרפו אליהם במהלך ההכנות למרד, חלקם חברים בתנועות פוליטיות כמו הבונד או הקומוניסטים. הם היו בגילאי 17-25 במקרים מעטים מאוד הצטרפו אל הצעירים גם תושבים אחרים מהגטו ובגטו ורשה, למשל, תמכו במרד כל תושבי הגטו שעדיין לא הושמדו. בכל מקרה, ראשי תנועות הנוער הם אלה שארגנו את המרידות, דאגו לנשק ולאספקה ופיקדו על פעולות הלחימה.

פרק שני – לאומיות וציונות

שאלה 4

סעיף א'

התפתחויות פוליטיות, חברתית וטכנולוגית הובילו לצמיחתן של רוב התנועות הלאומיות באירופה במהלך המאה ה-19, באופן הבא:

בתחום הפוליטי מדובר בהשלכות של **המהפכה הצרפתית (1789-1799)** – כ-13 שנים לאחר המאבק הלאומי המוצלח של האמריקאים, **פרץ בצרפת מאבק דומה**. עד שנת 1789, קיים בצרפת מוסד ושמו "אסיפת המעמדות" המייצג באופן שווה כל מעמד, למרות ש-97% מהעם הם בני המעמד השלישי (איכרים/בורגנים/פועלים) והיתר ממעמד הכנסייה והאצולה. המעמד השלישי סובל, משלם את מרבית המיסים, רעב ללחם, וכשהגיעו מים עד נפש, **העם מורד בשלטון המלוכה של לואי ה-16 (ואשתו הנהנתנית מארי אנטואנט) תחת הסיסמה: "שוויון, חירות ואחוה"**. המהפכה שלהבה את המוני העם הצרפתי שיצא להילחם ב"סדר הישן", לבטל את המעמדות ולהשיג שוויון זכויות. במהלך מצליח העם לפזר את "אספת המעמדות" ומקים במקומה את "**האספה הלאומית**" המייצגת את כל העם ללא מעמד. בסופו של דבר, **האספה הלאומית ניסחה את הצהרת זכויות האדם והאזרח, הקובעת שבני האדם נולדים ונשארים חופשיים ושווי זכויות ומכריזה שהריבונות שייכת לעם ולא לשום פרט או גוף אחר**. במאבק זה הופל שלטונו של בית המלוכה והוקמה הרפובליקה הדמוקרטית הצרפתית שהיא הראשונה באירופה המודרנית.

כיצד המהפכות האמריקאית והצרפתית הובילו לצמיחת התנועות הלאומיות?

הידיעות על העם האמריקאי והצרפתי שמרדו במלוכה כדי להשיג זכויות והצליחו, מתפשטות ברחבי אירופה במאה ה-19 ואלו הפיצו גם את רעיונות ההשכלה. **העמים השונים שואבים מכך השראה "אם הם יכולים גם אנחנו יכולים"**. לכן החלו עמים נוספים במדינות אירופה להקים תנועות לאומיות, לפתח תודעה לאומית, מנהיגות מודרנית ולצאת למאבקים לאומיים על מנת לסלק את שלטון המלוכה / הזר ולהקים במולדת מדינה עצמאית ודמוקרטית.

ניתן להסביר גם את המהפכה האמריקאית וכיבושי נפוליאון.

בתחום הטכנולוגי מדובר על התפתחות התקשורת והרכבות - המהפכה התעשייתית הביאה לא רק להתפתחות מכונות ומפעלים, אלא גם להתפתחות של טכנולוגיות חדשות בתחומי התחבורה והתקשורת (למשל: רכבת ומסילות הברזל, טלפון, רדיו, דפוס, מנוע הקיטור ומנוע הבערה, חשמל ועוד).

כיצד המצאת הרכבת הובילה להתפתחות התנועות הלאומיות?

הרכבת צמצמה את הזמנים הנדרשים לנוע בין חלקי המדינה השונים, וסייעה לתנועות הלאומיות ליצור אחדות ושותפות בין בני אדם שחיו במרחקים גדולים זה מזה. בנוסף מסילות הברזל יצרו קשרים מסחריים והחליפו רעיונות לאומיים בין בני האדם באזורים השונים שחיו בהם בני הלאום והפכו את הכלכלה והחברה ממקומית ללאומית.

כיצד התפתחות אמצעי התקשורת הובילה להתפתחות התנועות הלאומיות?

התפתחותם של אמצעי התקשורת השונים (למשל: הדפוס, הטלפון והרדיו), סייעו לתנועות הלאומיות בהפצת התרבות והמסרים הלאומיים במהירות למרחקים ארוכים ולכמות גדולה יותר של אנשים.

ניתן להסביר גם על המהפכה התעשייתית ותהליך העיור.

בתחום חברתי מדובר על התפתחות תנועת הרומנטיקה – תנועה זו הייתה זרם תרבותי-אומנותי שהתפתח באירופה בין המאות ה-18-19 לאחר הופעת תנועת ההשכלה. בניגוד לתנועת ההשכלה, זרם זה הדגיש לא (רק) את התבונה האנושית, אלא בעיקר את עולם הרגש, הדמיון והתוכן הייחודי (הפנימי) של כל אדם. בנוסף, אנשי הזרם הרומנטי (בעיקר אמנים וסופרים) קרא לאנשים לשתף את רגשותיהם, להגשים את הגעגוע, לשוב לעבר ולחיות בהרמוניה עם הטבע הסובב אותם (המולדת).

התנועה חיפשה אחר המיוחד והשונה בכל עם. המיוחד – המשותף לבני אותו עם, השונה – המיוחד אותם מעמים אחרים. בכך הדגישו (במיוחד בגרמניה), כי אלה שיש להם תרבות משותפת ראוי שיהיה להם שלטון משותף, ודרשו את איחוד נסיכויות גרמניה.

כיצד הזרם הרומנטי הוביל לצמיחת התנועות הלאומיות?

רעיונות הזרם הרומנטי סייעו לתנועות הלאומיות לגבש את התרבות והחברה של הלאום באמצעות פנייה לרגש. אנשי הזרם הרומנטי עשו זאת על ידי העצמת גיבורי תרבות, סמלים, מיתוסים, סיפורי גבורה וחיבור אל העבר המשותף של הלאום. כמו כן, רעיון ייחודיות האדם קידם הקמת מסגרות מדיניות שידגישו את הייחודיות בכל לאום. כך בני הלאום הרגישו גאווה להשתייך ללאום שלהם והיו מוכנים להילחם למען ארצם.

ניתן להסביר גם על תנועת ההשכלה (עידן הנאורות) ותהליך החילון.

במקור המילולי קטע מספר 3 בספר הלימוד 'הלאומיות המודרנית וראשית הציונות' (יגאל משעול, היי סקול) בעמוד 31, מתייחס ההיסטוריון דיוויד תומסון לכך שהסיסמה של המהפכה הצרפתית "חירות, שוויון ואחוזה" הכריזה על זכות כל האזרחים, מבלי להתחשב בעושר או במעמד, להשמיע את קולם במידה שווה בהכרעות הפוליטיות... [לעומת זאת] כיבושי נפוליאון באירופה (שהפיץ את רעיונות המהפכה הצרפתית) [חיזקו] את רעיונות הלאומיות. כלומר, על פי תומסון יש השפעה של המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון על העמים שהיהו תחת שלטון זר או מלוכה להפיל או להחליף את "הסדר הישן" (מלוכה, אצולה וכמורה) בשלטון דמוקרטיה המבוסס על שלטון העם, הפרדת רשויות, הגבלת השלטון ושמירה על זכויות האדם והאזרח.

סעיף ב'

הפתרון לשאלת היהודים שהרצל מציג בקטע המקור הוא פתרון לאומי (מדיני) תחת הסכמה בינלאומית (כפי שמופיע בספרו "מדינת היהודים" שיצא לאור בשנת 1896). לפי דבריו בקטע: "שאלת היהודים קיימת בכל מקום שבו חיים היהודים במספר ניכר." [...] "בדרך הטבע היהודים מהגרים למקומות שבהם לא רודפים אותם, אבל שם מתעוררת הרדיפות דווקא בגלל נוכחותם... [והן יימשכו] כל זמן שלא תיפתר שאלת היהודים באופן מדיני." כלומר, הרצל טוען שהיהודים סובלים מאנטישמיות ומרדיפות (פוגרומים במזרח אירופה) בכל מקום שבו הם מיעוט זר, ולכן גם אם הם מהגרים למקום אחר, כביכול יותר רגוע, האנטישמיות מתעוררת כלפיהם שוב. זה מה שחזה הרצל בספרו ובקטע אף מציין את העובדה שזה קרה באמריקה ויקרה גם בהגירה של היהודים לבריטניה.

הרצל מנסה לשכנע את העניין שבו דנה הוועדה כדי לשכנע את ממשלת בריטניה לתמוך בפתרון זה, בכך שהוא טוען בוועדה שפתרון שאלת היהודים תלוי בהכרה ובהסכמה משותפת של אומות העולם (בקטע מדובר על בריטניה) בצורך של היהודים למציאת פתרון מדיני ("מולדת") מוסכם. כאשר זה יקרה זרם המהגרים היהודים (בעיקר ממזרח אירופה) יגיע ל"מולדת" שם יוכלו לחיות באופן בטוח ולא יצטרכו להגר לבריטניה, מה שגורם לנטל על ממשלת בריטניה מבחינה חברתית וכלכלית. בקטע: "אם אין רוצים בהם כאן [בבריטניה] הרי מן ההכרח הוא למצוא מקום שאליו יוכלו להגר, שאלמלא כך תתעורר הבעיה שבה אתם דנים. [...] אני מציע לוועדה... שתביא בחשבון את הפתרון הזה ותצרף לו את המשקל רב הערך של חוות דעתה."

לדעתי הרצל הצליח לשכנע את ממשלת בריטניה לקדם את הפתרון המדיני שהציג בוועדה לשאלת היהודים, בכל שממשלת בריטניה (שר המושבות הבריטי – ג'וזף צ'מברליין) הציעה להרצל מספר הצעות להתיישבות באוקטובר 1902. אחת מהן היא התיישבות באל עריש שבחצי האי סיני (שהייתה בחסות שלטון בריטי). ההצעה הזו נדחתה משתי סיבות: התנגדות המצרים להתיישבות יהודים בשטחה, ותנאי השטח הקשים שחייבו העברה מסובכת של מים לאזור. **ניתן לפרט על התיישבות בקפריסין או תוכנית**

אוגנדה

שני מאפיינים המלכדים את בני אותו הלאום, שבאים לידי ביטוי בהכרזה זו, הם:

- השאיפה לעצמאות במולדת** (זיקה לטריטוריה) – המולדת היא השטח בו נולד הלאום ובו נוצרה ההיסטוריה של הלאום. בני הלאום רוצים לחזור למולדת ולחיות בה, לטפח אותה, לפתח אותה, ולקיים בה מדינה ריבונית לאומית. **שאיפה זו מלכדת את בני הלאום והמולדת מהווה מוקד הזדהות משותף.**

בהכרזה מצהירים בני העם האירי מתאם המשלה הזמנית של הרפובליקה האירית לבעלות על אירלנד ולשליטה חופשית ובלתי מוגבלת בגורל אירלנד – "זכות ריבונית ובלתי ניתנת להפקעה". כלומר, יש רצון מוחלט של האירים לחיות באופן עצמאי וחופשי במולדת (אירלנד) ולהשתחרר מעול השלטון האנגלי שנמשך 300 שנה על ידי מאבק מזוין (בקטע): "שש פעמים שלוש מאות השנים האחרונות דרש זאת באמצעות נשק."
- היסטוריה משותפת** – ההיסטוריה בנויה מזיכרון היסטורי משותף של העם, מהנרטיב (השקפת העולם) הייחודי לאותו עם, הסיפורים והאגדות על העבר של העם, על גיבוריו העממיים, סמליו והערכים שהוא מייצג את תכונותיו הטובות של הלאום. **הזיכרון ההיסטורי מלכד את העם סביב מיתוסים משותפים, אירועים, ימי זיכרון (למלחמה או אירועים חשובים), מוזיאונים, אתרי הנצחה, מועדים לאומיים ומטרות משותפות.** למיתוסים יש תפקיד לפאַר את עברו ואת תרבותו של העם וללכד אותו באמצעות הרגש סביב הערכים אותם – הוא רוצה להדגיש: אהבת המולדת, הקרבה, גבורה וכדומה.

בהכרזה מזכירים הממשלה הזמנית של הרפובליקה האירית אל בני העם האירי ומתבססים בפנייתם "בשם הדורות המתים שמהם קיבלה אירלנד את מסורת הלאומיות האירית העתיקה..." כמו כן, רשום ש"בכל דור ודור טען העם האירי לזכותו לחירות לאומיות ולריבונות". כלומר, מודגש הרצון של העם האירי להיאבק באנגליה כדי להשיג עצמאות ריבונית.

ניתן להציג גם את דת משותפת ("בשם האלוהים"), תרבות ("מסורת הלאומיות האירית העתיקה" ושפה (כותרת ההכרזה נכתבה בשפה הגאלית, השפה העתיקה של אירלנד)."

אחת מדרכי המאבק של התנועות הלאומיות הייתה מאבק מידיני וצבאי - לאחר שרוב התנועות הלאומיות נכשלו במאבק העממי, הן יצרו בריתות עם כוחות מדיניים וצבאיים, נגד השלטון הזר אשר דיכא את המהפכה העממית. בריתות אלו אפשרו לתנועות הלאומיות להביס במאבק צבאי את השלטונות והגורמים שהתנגדו למהפכת הלאומיות. בהכרזה זו מציינים הממשלה הזמנית של הרפובליקה האירית אל בני העם האירי על כך שהם נאבקו באמצעות נשק מספר רב של פעמים מול השלטון והעם האנגלי על עצמאותם במולדת (אירלנד). כמו כן הם קיבלו תמיכה מבחוץ על אירים שחיו באמריקה ("בנייה הגולים" ובעלי ברית ("אמיצים") באירופה. עוד מהקטע: "בעומדנו על זכות יסוד זו, ושוב דורשים זאת בנשק אל מול העולם, אנו מכריזים בזאת על הרפובליקה האירית כמדינה ריבונית ועצמאית, ומתחייבים להקדיש את חיינו ואת חיי חברינו לנשק למען חירותה, רווחתה והעלאת קרנה בין העמים."

שתי דרכי הפעולה מתחומים שונים שנקטע היישוב היהודי בשנים 1881-1914 לקידום מטרות התנועה הציונית, הם:

- **בתחום הביטחון ("כיבוש השמירה")** – הקמת ארגון "השומר". המצב הביטחוני בתקופת העליות בארץ-ישראל היה לא טוב. השלטון העות'מאני לא השקיע מאמצים רבים כדי לשמור על התושבים שחיו בארץ. המתיישבים, בעיקר בעלי הבתים במושבות סבלו ממקרים רבים של גניבות מהשדות שנעשו בעיקר על ידי ערביי הסביבה. כדי להתמודד עם בעיית הביטחון שכרו האיכרים במושבות (בני העלייה הראשונה) שומרים ערבים, בייחוד בדואים, שהתמחו בשמירה על שדות. אך כשהתברר כי השומרים הערבים לא יעילים ואף משתפים פעולה עם הגנבים, הבינו המושבות יש להפקיד את השמירה בידי ידיים יהודיות.

ארגון השומר (1909) אשר היה ידוע ומאורגן התפתח מארגון חשאי וקטן יותר בשם "בר גיורא" (1907). לאחר שאותם צעירים בני העלייה השנייה **למדו את תרבותם ואת דרכי השמירה מהערבים ומהבדואים**, הם החלו לאמן צעירים יהודים נוספים (בנשק וברכיבה על סוסים) כדי ליצור כוח יהודי מגן ובניסיון לקבל משרות שמירה במושבות. תנאי הקבלה לארגון "השומר" כללו מבחני מיון וקבלה, והכשרה ארוכה וקשה של שנה. הנבחרים נדרשו לגלות כושר גופני, אומץ לב, רכיבה על סוסים, ידע בשפה הערבית ושימוש בנשק.

מעבר לחשיבות השמירה העברית על המושבות, חברי ארגון השומר התנו את שירותיהם שבכך שתתקיים מושבה עבודה עברית בלבד ובכך תרמו להתפתחות ההתיישבות והחקלאות הציונית בא"י.

חברי ארגון השומר הצליחו להוכיח את יעילותם במניעת גניבות. בנוסף, ארגון השומר הצליח לשנות את הדימוי של "היהודי הגלותי" בקרב אנשי היישוב היהודי (וגם בגולה). בגולה היהודים נרדפו ולא הגנו על עצמם ואילו בארץ ישראל נוצר "היהודי החדש" – עובדי אדמה, נושא נשק, לוחם המסוגל להגן על חייו ועל אדמתו. גם בקרב הערבים בסביבה, היהודים כבר לא נחשבו 'בני מוות', אלא כוח מגן יהודי ועצמאי, לוחמים אמיצים, שמוכנים להגן על עצמם ועל רכושם ואף נכונים להקרבה עצמית.

למרות שהאימפריה העות'מאנית פירקה את הארגון במלחמת העולם הראשונה. לאחר המלחמה הארגון היווה את הבסיס לארגון "ההגנה" בזמן המנדט הבריטי ואחר כך להקמת צה"ל בזמן הקמת המדינה.

- **בתחום ההתיישבות ("כיבוש האדמה/הקרקע")** – הקמת צורת התיישבות: המושבה. בזמן העלייה הראשונה, התנועה הציונית לא עסקה עדיין באופן מאורגן ברכישת קרקעות בא"י. אולם, העולים קנו קרקעות בעצמם. עד לתקופה זו, חיו היהודים בתוך "היישוב הישן" שכלל את ארבעת ערי הקודש (ירושלים, צפת, טבריה וחברון) שהיו מוקפות חומות. עם קניית הקרקעות, היהודים יצאו בפעם הראשונה מתחום חומות הערים והקימו ישובים חדשים וצורת התיישבות חדשה - המושבה. בין המושבות שקמו היו פתח תקווה (1878) וראשון לציון (1882). צורת התיישבות הפרטית והחקלאית הזו הייתה הנפוצה ביותר (כ-40 מושבות) בא"י עד מלחמת העולם הראשונה (1914).

חשיבותן של הקמת המושבות בא"י היה ליצור רצף טריטוריאלי מהצפון (מטולה) ועד הדרום (גדרה) כדי לעצב את גבולות המדינה היהודית כשתקום. כמו כן, מדובר על התפתחות החקלאות, התעסוקה והפרנסה ("כיבוש העבודה" העברית).

במקור מתוך ספר הלימוד 'הלאומיות המודרנית וראשית הציונות' (יגאל משעול, היי סקול) בעמוד 145 ישנה תמונה של שומר עברי בגליל (1905). במקור זה ניתן לראות כיצד השומרים היהודים אימצו את מנהגייהם ותרבות של הערבים (הבדואים והצ'רקסים) לשם הגנה על מקומות בהן הייתה התיישבות יהודית (בעיקר מושבות). ניתן לראות שהשומר לבוש בבגדים קלים וכפייה (לאור האקלים החם בא"י), נושא נשק ורוכב על סוס. מה שמועיל לפעילותו הביטחונית.

שאלה 6

סעיף א'

עד תחילת המאה ה-19 היו במרכז אירופה כ-300 ממלכות ונסיכויות דוברות גרמנית. עם כיבושי נפוליאון, הקיסר הצרפתי איחד את רובן לכדי 40 נסיכויות גדולות יותר. השלטון הצרפתי הביא עמו את רעיונות הנאורות והמהפכה הצרפתית, שיחד עם הכיבוש הצרפתי עוררו את-אט את התודעה הלאומית ואת הרגשות הלאומיים בארצות גרמניה. במהלך המחצית הראשונה של המאה ה-19 החלו לצמוח בארצות (נסיכויות) גרמניה תנועות לאומיות, אשר הביאו לקדמת הבמה את רעיון איחוד כל הארצות דוברות הגרמנית ליצירת מדינה גרמנית אחת. לאורך השנים נעשו מהלכים שונים אשר קידמו את רעיון האיחוד, לדוגמה - הקמת הקונפדרציה הגרמנית בשנת 1815, איחוד המכסים בשנת 1834, 'אביב העמים' בשנת 1848, ועוד.

השאיפות לאיחוד ארצות גרמניה הגיעו גם 'מלמטה', על-ידי הוגי דעות ליברליים, סטודנטים, המעמד הבורגני ואנשי תעשייה, אשר החזיקו ברעיונות הלאומיים החדשים שצמחו באירופה. במקביל, השאיפות לאיחוד הגיעו גם 'מלמעלה', בעיקר מצד הממלכה הפרוסית.

שתי ממלכות גרמניות התמודדו ביניהן על הדומיננטיות והשליטה בארצות גרמניה השונות - פרוסיה ואוסטריה. בשנת 1862 התמנה אוטו פון-ביסמארק לקאנצלר (ראש ממשלה) פרוסיה. פרוסיה הייתה ממלכה תחת מנהיגותו של הקיסר הגרמני וילהלם הראשון, וביסמארק התנגד לרעיונות הנאורות, הלאומיות והדמוקרטיה, אך פעל לאיחוד ארצות גרמניה בעזרת כוח צבאי - "דם וברזל".

אוסטריה הייתה הממלכה הגרמנית הגדולה יותר, ורעיונות האיחוד הלאומי תחת הנהגת פרוסיה היוו מבחינתה איום על הדומיננטיות שלה. סיבה נוספת להתנגדותה של אוסטריה לאיחוד ארצות גרמניה, הייתה שהיא שלטה באותה תקופה על עמים רבים, והיא חששה שאיחוד גרמני יביא להתערורות רגשות לאומיים בקרב העמים שתחת שליטתה, מה שעלול להוביל לגל של התנגדות לשלטון האימפריה, ומרידות לאומיות כנגד אוסטריה.

המתח בין פרוסיה לאוסטריה הוביל למלחמה ביניהן בשנת 1866, ופרוסיה תחת הנהגתו של ביסמארק הנחילה לאוסטריה תבוסה, ובכך נוצר ניתוק בינה ובין שאר ארצות גרמניה, אשר התאחדו בהמשך ויצרו את מדינת גרמניה המוכרת לנו היום.

גורם אחר שדווקא סייע לתנועה הלאומית של גרמניה הייתה ההשפעה של רעיונות ההשכלה ושל הזרם הרומנטי. כאמור, כיבושי נפוליאון הביאו עמם התעוררות לאומית. תחילה הרגשות הלאומיים באו לידי ביטוי בעיקר בהתנגדות לשלטון הצרפתי, אך בהמשך התווספו לכך גם רעיונות של אינטלקטואלים והוגי דעות שונים, אשר חתרו למצוא את המשותף לעמים החיים בארצות הגרמניות השונות. פיקטה והרדר לדוגמה, פילוסופים מהזרם הרומנטי, חקרו והאדירו את הספרות והשפה הגרמנית, תוך מבט היסטורי על שורשי התרבות הגרמנית-כפרית-עממית, והם הפיצו את רעיונותיהם על מנת לעודד תודעה לאומית בקרב ארצות גרמניה. המפורסמים ביותר אולי הם האחים גרים, אקדמאים גרמנים שחקרו את השפה, ההיסטוריה, המיתולוגיה, ובעיקר את הפולקלור הגרמני, וקיבצו יחד עשרות רבות של סיפורים עם מרחבי הארצות דוברות הגרמנית, וסיפוריהם ידועים ומוכרים עד היום בתרבות אירופה, וגם מחוצה לה. כל אלה תרמו לגיבוש הזהות הלאומית המשותפת של העמים דוברי הגרמנית.

סעיף ב'

'הצהרת בלפור' הייתה למעשה מכתב שנשלח בנובמבר 1917 משר המושבות הבריטי ארתור בלפור ללורד רוטשילד, ובו הצהרה רשמית של ממשלת בריטניה על עמדתה בנוגע לקשר שבין העם היהודי לארץ-ישראל.

כפי שניתן לראות במקור, הצהרת בלפור עוררה תגובות שונות:

דוד בן-גוריון הגיב (1917): "הפלא הגדול קם ויהי", והוא מתייחס לרעיון הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל. בכך מבטא בן-גוריון את השמחה הגדולה שבה התקבלה ההצהרה בקרב הרוב הגדול של מנהיגי התנועה הציונית. גם אם נוסח ההצהרה מעורפל ולא חד-משמעי, בכל זאת ההצהרה מבטאת לראשונה הכרה רשמית בקשר ההיסטורי בין העם היהודי לבין ארץ-ישראל, ובעיקר כשההכרה היא של מעצמה בעלת השפעה בינלאומית רבה. למעשה, ההצהרה היא התגשמות כוונותיה של התנועה הציונית מאז תוכנית באזל שנוסחה בקונגרס הציוני הראשון.

הוועד הפועל הערבי הגיב (1925): "מדיניות הכרזת בלפור היא מוות לאומה הערבית", וגם הוא מתייחס לרעיון הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל, ובנוסף גם להמשך ההצהרה - שלא יעשה דבר כדי לפגוע בזכויות של עדות לא יהודיות בארץ-ישראל. הטענה המרכזית של הערבים - בארץ-ישראל חי רוב ערבי גדול, ומתפתחת בה לאומיות ערבית-פלסטינית. הצהרת בלפור התפרסמה לאחר חלופת מכתבים בין הנציב הבריטי במצרים ובין חוסיין בן עלי, השריף של מכה, ובה הבטחה לכלול את ארץ-ישראל בממלכה ערבית עצמאית שתקום במזרח התיכון. לכן ראו הערבים בהצהרת בלפור מכה ללאומיות הערבית המתעוררת, ולחלום הממלכה הערבית הגדולה.

כמה מנהיגים יהודים אנטי-ציונים בארה"ב הגיבו: "לדעתנו חשד לנאמנות כפולה משתמע מכך... מהקמת מדינה ריבונית ליהודים בארץ-ישראל", והם התייחסו גם לרעיון הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל, וגם להמשך ההצהרה שנאמר בה שהדבר לא יפגע בזכויותיהם ובמעמדם המדיני של היהודים בארצות אחרות. הדבר מבטא חשש בקרב קהילות יהודיות, בעיקר במדינות מערב אירופה וארה"ב, שראו את עצמן כחלק בלתי נפרד מהלאומיות במדינות בהן גרו, ונאבקו להשתלב, תוך התנגדות

לרעיון הלאומיות היהודית (ציונות). החשש העיקרי של אותן קהילות יהודיות היה שתמיכה ברעיון הציוני תוביל לעוינות וחדש בחוסר נאמנות למולדת, בתוך המדינות בהן הם חיים ובתוכן הם מנסים להשתלב.

סיבה מרכזית להבדל בין התגובות היא היחס כלפי התנועה הציונית.

דוד בן-גוריון היה אחד המנהיגים הבולטים של התנועה הציונית (ובהמשך גם הפך למנהיג התנועה הציונית), ומובן שתמך בהצהרת בלפור.

הוועד הפועל הערבי ראה בתנועה הציונית איום על הלאומיות הערבית, מאחר ושתי התנועות שואפות להקים יישות פוליטית עצמאית על אותה טריטוריה, ארץ-ישראל.

חלק מיהודי העולם לא הזדהו עם התנועה הציונית ועם רעיונותיה, ואף ראו בהם איום על ההשתלבות שלהם במדינות בהם חיו, ולכן גם התנגדו לרעיון של הקמת מדינה יהודית.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

שאלה 7

סעיף א'

הנהגת היישוב היהודי בארץ ישראל שינתה את מדיניותה כלפי בריטניה עם תום מלחמת העולם השנייה בעקבות החלטת ממשלת בריטניה להשאיר בתוקף את גזירות הספר הלבן. משמעות הדבר הייתה המשך הגבלת העלייה לארץ ישראל, דבר שהחרף את בעיית העקורים באירופה, המשך הגבלת ההתיישבות והמשך ההבטחה להקמת מדינה ערבית בארץ ישראל. כל זאת התרחש לאחר זוועות השואה שעברו על העם היהודי. בנוסף לכך, הלחץ הבינלאומי, פעילות הוועדות השונות שהוקמו וחילופי השלטון בבריטניה תרמו להבנה בקרב הנהגת היישוב ואנשיו כי יש להפסיק את שיתוף הפעולה עם ממשלת בריטניה ולתמוך ביציאה למאבק צבאי משותף נגדה.

בתום מלחמת העולם השנייה החל מאבק היישוב היהודי במדיניות בריטניה בארץ ישראל. בקטע המקור שבחרתי מתוך הספר "בונים מדינה", הוצאת היי סקול, מאת יגאל משעול, בעמוד 60, בתמונה העליונה (בשחור לבן), ניתן לראות את האגף הדרומי של מלון המלך דוד לאחר שפוצץ על ידי חברי האצ"ל. מקור זה מבטא את הלחימה הצבאית נגד מדיניות בריטניה. כמו כן, הוא מבטא את השינוי שחל בין מדיניות ההתנגדות המתונה בתקופת מלחמת העולם השנייה, שבה ביקש היישוב לסייע לבריטים במאבקם נגד הנאצים, לבין תחילת מאבקו של היישוב היהודי שכלל פעולות צבאיות נגד הבריטים בארץ ישראל.

סעיף ב'

מטרות היישוב היהודי בתחום ההתיישבות בשנים 1945-1947 היו:

1. רכישת קרקעות - כחלק מהמאבק במדיניות הספר הלבן ומהשאפה להקמת מדינה יהודית עצמאית, נמשכה רכישת הקרקעות מתוך הנחה שגבולות המדינה היהודית העתידה לקום ייקבעו במידה רבה בהתאם למפת ההתיישבות היהודית.
2. תפקיד ביטחוני - הקמת יישובים חדשים שיסייעו בהגנה על יישובים ותיקים באמצעות יצירת רצף טריטוריאלי.

3. עיצוב גבולות המדינה - ההתיישבות נועדה לקבוע עובדות בשטח בנוגע לגבולות המדינה היהודית העתידה לקום.

4. התנגדות למדיניות הספר הלבן - התנגדות להגבלת ההתיישבות שהטילו הבריטים. בקטע המקור, שפורסם ביוני 1947 בעיתון "המשקיף", ומתאר את ביקור ועדת אונסקו"פ בנגב, באה לידי ביטוי מטרת עיצוב גבולות המדינה. במקור נכתב: "המכוניות עשו אתמול 380 ק"מ כדי להראות לחברי הוועדה שלושה יישובים טיפוסיים בנגב". המרחק הרב שעברו חברי הוועדה כדי לראות את היישובים מבטא את קיומה של ההתיישבות יהודית גם באזורים מרוחקים בדרום הארץ, וזאת במטרה לקבוע עובדות בשטח בנוגע לגבולות המדינה העתידה לקום. כלומר, ההתיישבות שימשה אמצעי לקביעת גבולות.

מטרה נוספת הבאה לידי ביטוי בקטע המקור היא ההתנגדות למדיניות הספר הלבן. במקור נכתב: "באנו לכאן בחפשנו אדמה להתיישב עליה [...] תפקידכם הוא לאפשר לנו להביא את אחינו שיעבדו במרחבי השממה". דברים אלו מתארים את מאמצי היישוב היהודי למצוא אדמות נוספות להתיישבות, למרות מדיניות הבריטים והגבולות ההתיישבות שהטילו. בנוסף, ישנה פנייה לחברי ועדת אונסקו"פ בבקשה לאפשר את הרחבת ההתיישבות היהודית בנגב, מתוך התנגדות למדיניות הספר הלבן ומתוך רצון להמשיך בפיתוח ההתיישבות היהודית בארץ.

שאלה 8

סעיף א'

בקריקטורה המוצגת, מאת לסלי אילינגוורת', מתואר כלי או בקבוק שבתוכו כלואות שתי דמויות הנאבקות זו בזו תחת הכותרת "אווירת מלחמת אזרחים". את הבקבוק סוגר חייל שעליו הכיתוב "המנדט הבריטי", בעוד שרקע הקריקטורה הוא ארץ ישראל (פלשתינה).

הגורם הבא לידי ביטוי בקריקטורה הוא הייאוש ממציאת פתרון מדיני והחרפת המאבק בין הצדדים בארץ ישראל. ניתן לראות כי שתי הדמויות, היושבות בצמידות ומכוונות נשק זו לעבר זו, מייצגות את היישוב היהודי ואת הערבים בארץ ישראל, הנמצאים בעימות מתמשך בעקבות חוסר ההסכמה בנוגע להקמת מדינה יהודית ולמציאת פשרה המקובלת על שני הצדדים.

בנוסף, ניתן לראות כי ה"פקק" הסוגר את הבקבוק הוא בדמות חייל בריטי, המסמל את המנדט הבריטי. הדבר מבטא את הקושי של השלטון הבריטי להשליט סדר בארץ ישראל ואת התחושה שהמצב עומד להתפוצץ. הייאוש והשחיקה שחוותה בריטניה בעקבות המצב בארץ ישראל הובילו אותה להעביר את שאלת ארץ ישראל לדיון באו"ם.

גורם נוסף שהשפיע על החלטת בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לאו"ם היה דעת הקהל העולמית. העולם האשים את בריטניה במדיניות נוקשה ואכזרית כלפי בעיית העקורים ופליטי השואה, שניסו להגיע לארץ ישראל אך נבלמו על ידי הבריטים.

השגת הרוב באו"ם לתמיכה בתוכנית החלוקה התאפשרה בזכות הפעילות הדיפלומטית של היהודים. מנהיגי היישוב היהודי והסוכנות היהודית נפגשו עם מנהיגי מדינות רבות ושכנעו אותם כי היישוב היהודי מוכן להקים מדינה עצמאית, ולכן יש לתמוך בתוכנית החלוקה. לדוגמה, אנשי עסקים יהודים-אמריקאים ניצלו את קשריהם עם מנהיגים ברחבי העולם כדי לקדם את התמיכה בתוכנית. בנוסף, יהודי ארצות הברית הפעילו לחץ על הנשיא טרומן. נציגים ציוניים בארצות הברית, ובהם אבא הלל סילבר, פעלו לשכנע את הפוליטיקאים בקונגרס להפעיל לחץ על הנשיא, כדי להבטיח את תמיכתה של ארצות הברית בהקמת מדינה יהודית. גורם נוסף היה שיתוף הפעולה בין ארצות הברית לברית המועצות, אשר הסכימו לתמוך בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, בין היתר בעקבות סבלו של העם היהודי בשואה. דוגמה לכך היא נאומו של אנדריי גרומיקו, שגריר ברית המועצות באו"ם, אשר הביע תמיכה בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, ובכך השפיעו על יתר המדינות אשר הצביעו. בריטניה הייתה אחת המדינות אשר נמנעה בהצבעה על תוכנית החלוקה משום שביקשה לשמור על עמדה ניטרלית, וכן לשמר יחסים דיפלומטיים וכלכליים תקינים עם מדינות ערב.

שאלה 9

סעיף א'

מאפייני מלחמת העצמאות בתקופה שבין מרץ למאי 1948 מתבטאים בעיקר ב"תכנית ד", תכנית אותה יזמו אנשי מטה ההגנה בכדי להתמודד עם ההתקפות הקשות של הערבים ולצאת מהמגננה, זאת למרות המחסור בצידוד צבאי ומיעוט בלוחמים. ממפקדת 'ההגנה' יצאו הפקודות ליחידות השונות. תקופה זו מתחילה עם "מבצע נחשון" באפריל 1948 והסתיימה עם הכרזת המדינה ב-14 במאי 1948.

מטרות תכנית ד' היו:

1. כיבוש השטחים המיועדים למדינה היהודית על פי תכנית החלוקה, שהיו עדיין בידי הערבים (כדי ליצור רצף טריטוריאלי) של יישובים יהודים).
2. הגנה על יישובים יהודים שהיו מחוץ לשטחים המיועדים למדינה היהודית על פי תכנית החלוקה.
3. הכנה לפלישת צבאות ערב המתוכננת עם הקמת המדינה היהודית.
4. השבת אמון ותמיכת ארה"ב שהחלה לסגת מתוכנית החלוקה לאור מצבו הקשה של היישוב היהודי.

מאפייני תכנית ד' היו:

1. מעבר מהתגוננות להתקפות יזומות של היישוב היהודי. בתקופה זו הלחימה התבצעה בתוך היישובים הערבים.
2. יצירת רצף טריטוריאלי בין היישובים היהודים המנותקים, על ידי כיבוש כפרים ערבים שבדרך. במקביל החלה בהלה גדולה בקרב הציבור הערבי עקב השמועות על מה שקרה בכיבוש "דיר יאסין" ויותר מ-300,000 ערבים-פלסטינים עוזבים את הארץ ונוטשים את בתיהם ואת רוב רכושם.
3. כוחות 'ההגנה' החלו לפעול בכוחות גדולים ומרוכזים, ולא בכוחות קטנים ומפוצלים.

4. בתקופה זו הבריטים היו בעיצומה של הנסיגה מא"י לקראת יום סיום המנדט (14/5/1948). ה'הגנה' החלה להשתלט על מתקני צבא, תחנות רכבת ותחנות משטרה מיד לאחר שהבריטים עזבו אותם.

קטע המקור מציג מצב בו קיימים פצועים רבים במקומות שונים- "בירושלים יש המון פצועים ואין להם היכן לשכב... נוספו הרבה מאוד פצועים מקרבות בקטמון... יש גם פצועים מן הקרב על הרדאר". בשלב זה נמצא היישוב היהודי במגננה ועליו לצאת ממנה כדי להטות את המלחמה לטובתו. בגלל המצב הקשה יזמו אנשי ההגנה את תכנית ד' אשר תרכז כוחות רבים במקומות אחדים כדי לנצח באותם הקרבות.

בנוסף ניתן לראות את החשש מעזיבת הבריטים הפותח אפשרות למדינות ערב להצטרף למלחמה. ניתן לראות זאת בציטוט- "יש עוד כעשרה ימים למועד הנקוב על ידי האנגלים ליציאתם מן הארץ... הפחד העיקרי שלנו עכשיו הוא מפני פלישה של מדינות ערב הסמוכות".

יציאתו של הצבא הבריטי מן הארץ זירזה את בן גוריון להכריז על הקמת המדינה, מכיוון שהנהגת היישוב היהודי חששה מפלישת מדינות ערב והפסד במלחמה, שהמשמעות של כך היא אי הקמתה של המדינה היהודית. לכן היה חשוב לבן גוריון להכריז על הקמת המדינה ולהפוך את קיום מדינת ישראל לעובדה בשטח.

סעיף ב'

המטרה המוצהרת של מדינות ערב כאשר פלשו למדינת ישראל במאי 1948 הייתה התנגדות לתוכנית החלוקה מכ"ט בנובמבר ולהקמת מדינה יהודית באופן כללי, וכמובן סיוע לעם הפלסטיני במלחמתו ביהודים למען הקמת מדינה משלו.

פלישת מדינות ערב לא הצליחה והסתיימה בניצחון יהודי מכמה סיבות.

יתרונות שהיו למדינת ישראל:

- מוטיבציה גבוהה ללוחמים היהודים אשר ידעו שהם נלחמים מלחמת קיום. אם הם יפסידו סביר להניח שהם ומשפחתם ימותו או יגורשו. אין להם ברירה אלא להילחם.
- צה"ל פעל תחת פיקוד אחד ריכוזי ויעיל למדי, שהגדיר יעדי לחימה ברורים.
- במהלך הלחימה קיבל צה"ל משלוחי נשק מחו"ל (צ'כוסלובקיה) ותגבורת בכוח אדם של עולים חדשים, יכולת גיוס גבוהה וחוק גיוס חובה.

חסרונות שהיו לצבאות ערב:

- מוטיבציה נמוכה יותר- לא לחמו על אדמתם או על חירותם.
- פיצול ותחרות בין הצבאות. היעדר פיקוד עליון וחוסר תיאום, כל צבא פעל בנפרד. קושי להעביר כוחות מגזרה לגזרה.

בעמוד 131, בקטע מקור מספר 2 בספר "בונים מדינה" מאת יגאל משעול בהוצאת היי סקול, ניתן לראות את דבריו של חיים בר לב שהיה אז קצין בחטיבת הנגב- "אם עמדו ארבעים וחמישה המגינים מול כאלף מצרים... יעמוד על היישוב העברי במלחמתו". ציטוט זה מביע את מלחמת הקיום אותה נלחמו הלוחמים היהודים באותו קרב בנירים. מלחמת הקיום הביאה למוטיבציה גבוהה לעומת הלוחמים הערבים שלא נלחמו על קיומה של מדינתם.

שאלה 10

סעיף א'

קולוניזציה (או קולוניאליזם) זה השם שניתן לשליטה על אדמות ברחבי העולם על-ידי מעצמות חזקות מאירופה, והיא הייתה נפוצה מאוד במהלך המאות ה-19 והמחצית הראשונה של המאה ה-20. מעצמות כמו בריטניה, צרפת, גרמניה ואיטליה כבשו ארצות ביבשות שונות, והפכו אותן למושבות חסות, לעיתים תוך שיעבוד האוכלוסייה המקומית, ניצול שלה, וניצול המשאבים של אותן ארצות לטובת התעשרות המעצמות. עם סיום מלחמת העולם השנייה, החל תהליך הפוך, שנקרא **דה-קולוניזציה**. זהו תהליך בו בתקופה קצרה יחסית, במקומות רבים בעולם, הסתיים השלטון של אותן מעצמות על המושבות, והעמים שחיו באותן ארצות זכו לעצמאות, והקימו מדינות לאום ריבוניות. התהליך התרחש במקביל באסיה, באפריקה, ובמזרח התיכון בעיקר.

אחת הארצות באפריקה שבתהליך הדה-קולוניזציה זכתה לעצמאות לאחר שלטון בלגי ממושך הייתה **קונגו**.

במקור 1 מלך בלגיה בודואן מתאר את תהליך הדה-קולוניזציה של קונגו כיוזמה של בלגיה. בנאומו הוא מתאר את התרומה הגדולה של בלגיה לקדמה של קונגו, וגם מייחס לבלגיה את עידוד התנועה הלאומית של קונגו. העצמאות של קונגו מתוארת ככזו שניתנה מטעם בלגיה ברצון, מתוך הכרה בזכויות הלאומיות של תושביה, ותוך שיתוף פעולה עם התנועה הלאומית המקומית: "התנועה הגדולה לעצמאות... מצאה את ההבנה הגדולה ביותר בקרב פקידי ממשלת בלגיה...".

לעומת זאת במקור 2 פטריס לומומבה, המנהיג הנבחר של קונגו, מתאר תמונה שונה. בנאומו, מתאר פטריס את הניצול ואת הגזענות ביחס של השלטון הבלגי כלפי האוכלוסייה המקומית, והוא מתאר את תהליך הדה-קולוניזציה לא כתוצר של שיתוף פעולה או יוזמה בלגית, אלא תוצאה של מאבק ממושך ואלים לעצמאות של התנועה הלאומית המקומית: "איש מקונגו לא ישכח לעולם שעצמאות זו נרכשה במאבק... שהיה מלווה בדמעות, באש ודם...".

מאפיין המקור שמהווה את הסיבה המרכזית לפער בתיאורים של תהליך הדה-קולוניזציה בין שני המקורות הוא זהות הנואם. מקור 1 מציג את נאומו של מלך בלגיה, שכמובן נוטה להציג תמונה המייחסת לממשלת בלגיה כוונות טובות. לכן הוא מדגיש את הטכנולוגיה ואת הקידמה שהשלטון הבלגי הביא לקונגו, הוא נמנע מלהתייחס למאבק הלאומי של תושבי קונגו, ומעדיף להציג תמונה שבה בלגיה בחרה להעניק עצמאות לקונגו מתוך עמדה של כוח ושליטה.

לעומתו, במקור 2 המנהיג הנבחר של קונגו, שהוא מנהיג התנועה הלאומית, מדגיש את המאבק לעצמאות, את ההשפלה שהשלטון הבלגי הביא לתושבי קונגו, ואת השינוי שהמאבק לעצמאות הביא איתו - חופש, שוויון וזכויות יסוד.

עד לתחילתו של תהליך הדה-קולוניזציה היה ליהודים טוב בארצות האסלאם על פי רוב.

לפני שבריטניה וצרפת הגיעו, היהודים קיבלו מעמד משפטי שנקרא 'בני חסות'. היהודים הופלו לרעה והיו צריכים לשלם 'מס גולגולת' ו- 'מס קרקע'. מספר שנים לאחר שבריטניה וצרפת מגיעות למדינות הכבושות, הן העניקו ליהודים שוויון, מעמדם משתפר, והם זוכים להגנה.

כאשר החל תהליך הדה-קולוניזציה, הלאומיות הערבית התגברה ומצבם של היהודים הורע, הם איבדו את ההגנה והחסות של השלטון הקולוניאלי והחלו פרעות של תושבי המקום ביהודים שנתפסו כזרים ו"משתפי הפעולה" של השלטון הקולוניאלי השנוא. אחת הסיבות לתפיסה זו הייתה שהאוכלוסייה היהודית נטתה לאמץ את התרבות האירופאית יותר מאשר האוכלוסייה המוסלמית. היהודים, שהבינו שאין מי שיספק להם הגנה או מי שישמור על השוויון עבורם, חשו על בשרם את שנאת הזרים בשל התחזקות הזהות הלאומית במדינות אלו והעדיפו לעזוב. הדבר קורה בעיקר במדינות צפון אפריקה, בשנות ה-50 וה-60. לאחר שהושגה העצמאות במדינות האסלאם במוזה"ת ובצפון אפריקה, הותרף עוד יותר השנאה ליהודים.

גורם נוסף שהשפיע בתקופה זו על גורל היהודים בארצות האסלאם היו מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל. ככל שהחריף הסכסוך בין היהודים והערבים בארץ-ישראל, כך הורע המצב של היהודים בארצות האסלאם, ורבו הפגיעות בהם. הקמת מדינת ישראל השפיעה בצורה שונה על היהודים במדינות השונות לאחר שקיבלו את הבשורה בהתלהבות רבה.

במדינות שהשתתפו בלחימה (מדינות 'המעגל הראשון' – כמו מצרים), ההשפעה הייתה ישירה וקשה על מצב היהודים – לא רק שהן כעסו על שקרה לאחיהם הערבים (הפלסטינים), השלטון המקומי והתושבים המקומיים בכל ארץ ראו ביהודים שחיו בקרבם אויבים ובוגדים. בשל כך, הם החלו בהפגנת יחס עוין ואלימים שהתבטא בפרעות כלפי היהודים שחיו בארצות אלו, עד כדי סכנת חיים, דבר שגרם ליהודים לעזוב מחשש לחייהם. היעד העיקרי להגירה היה מדינת ישראל. במצרים, בעיראק, בלוב ובמרוקו נרצחו ונפצעו יהודים רבים, רכושם נבזז, חנויות ובתים של יהודים הועלו באש, בתי כנסת נבזזו.

לעומת זאת, במדינות שלא לחמו נגד ישראל (מדינות 'המעגל השני' – כמו תימן) הורגשה השפעת המלחמה על היהודים, כמו גם כעס ומתח גדול היה על כך שהוקמה מדינה ליהודים על חשבון אחיהם הפלסטינים בישראל, אך היחס הרע היה בעוצמה פחותה יותר ממדינות 'המעגל הראשון'.

מקור מתוך הספר: בונים מדינה, יגאל משעול, הוצאת היי-סקול, עמוד 195, קטע מקור מס' 4. מתוך עדותו של בוארו זילבר על מצבם של יהודי מצרים לאחר ההכרזה על הקמת מדינת ישראל:

"נבואתי הרעה התגשמה. הראשונים ששילמו את מחיר הכרזת מדינת ישראל היו הצעירים היהודים ששמותיהם היו בידי הבולשת (המצרית)."

ניתן לראות בקטע המקור שלהכרזה על מדינת ישראל הייתה השפעה ישירה על מצבם של יהודי מצרים, והיחס אליהם הורע בעקבות ההכרזה.

עד לתחילתו של תהליך הדה קולוניזציה היה ליהודים טוב בארצות האסלאם. לפני שבריטניה וצרפת הגיעו, היהודים קיבלו מעמד משפטי שנקרא "בני חסות". היהודים הופלו לרעה והיו צריכים לשלם "מס גולגולת" ו"מס קרקע". מספר שנים לאחר שבריטניה וצרפת מגיעות למדינות הכבושות, הן מעניקות ליהודים שוויון, מעמדם משתפר, והם זוכים להגנה. אך כאשר החל תהליך הדה-קולוניזציה (בריטניה וצרפת עזבו), הלאומיות הערבית התגברה ומצבם של היהודים הורע "מצבם של יהודי ערב הוחמר מאז פלשו צבאות ערב לארץ...". הם איבדו את ההגנה והחסות של השלטון הקולוניאלי והחלו פרעות של תושבי המקום ביהודים שנתפסו כזרים ו"משתפי הפעולה" של השלטון הקולוניאלי השנוא "נשלחו מאות יהודים... בגלל היותם יהודים". היהודים שהבינו שאין מי שיספק להם הגנה או מי שישמור על השוויון עבורם, חשו על בשרם את שנאת הזרים בשל התחזקות הזהות הלאומית במדינות אלו והעדיפו לעזוב. הדבר קורה בעיקר במדינות צפון אפריקה, בשנות ה-50 וה-60. לאחר שהושגה העצמאות במדינות האסלאם במזה"ת ובצפון אפריקה, הוחרפה עוד יותר השנאה ליהודים, משום שלא היה עוד חשש לפגיעה בתדמית הבינלאומית ובמאמץ להגיע לעצמאות.

בפני רשויות המדינה עמדה השאלה כיצד להתמודד עם ממדי העלייה הגדולה. בן גוריון והסוכנות היהודית תמכו בהעלאה לארץ של כל יהודי שרוצה בכך, ללא שום הבחנה, כלומר בעלייה המונית (מדיניות "חיסול הגלויות"). לעומת זאת, ראש מחלקת הקליטה וראש מחלקת ההתיישבות דגלו בגישה המסתייגת. כלומר, מדיניות של עלייה מבוקרת וסלקטיבית שתתאים ליכולת הקליטה של המדינה הצעירה. הפתרון של הוויכוח היה אימוץ שלושה דפוסים של ארגון עלייה. שניים מהם:

עליית הצלה- לקהילות יהודיות שלמות בארצות האסלאם נשקפה סכנת חיים ועל כן הוחלט להעלות אותן לישראל באופן מידי בשנים 1948-1952. ההערכה הייתה שתוך זמן קצר יוחמר מצב היהודים שם בעקבות התחזקות העוינות כלפי היהודים ואירועים שסיכנו את ביטחונם, ולכן צריך לפעול בדחיפות להעלותם ארצה. במבצעים אלה הועלו לארץ רוב יהודי תימן, עיראק ולוב. בדפוס זה בלטה העדפת צרכי התפוצה בלי קשר לקשיים הכרוכים בקליטת בישראל, בתיאום של נציגי מוסדות המדינה וסוכנות היהודית עם השלטונות המקומיים. דפוס עלייה זה היה הנפוץ ביותר על ידי ממשלת ישראל בשני העשורים הראשונים של מדינת ישראל.

דוגמה לעליית הצלה: 45 אלף מיהודי תימן הועלו לארץ במסגרת מבצע "על כנפי נשרים". זאת לאחר שאי היציבות במדינה גברה ורבו הניסיונות לפגוע ביהודים. בעלייה זו הגיעו משפחות גדולות, לעיתים במצב בריאותי גרוע ולאחר תקופות של מסעות קשים ברחבי תימן והמתנה ממושכת של אלפי יהודים בתנאים קשים במחנה המעבר בעדן. משם הוטסו לארץ בחשאי ברכבת אווירית שכללה מאות טיסות. עלייה חשאית – בחלק ממדינות ערב שלחמו נגד ישראל במלחמת העצמאות היה צורך לפעול בחשאיות. זאת בשל הרדיפה אחר היהודים, האיסור על היהודים לעזוב את המדינה, והיעדר היחסים הדיפלומטים עם ישראל. המטרה הייתה להבריח את היהודים מחוץ למדינותיהם ללא ידיעת השלטונות. העלייה החשאית הייתה בעיקר ממדינות האסלאם: מלבנון, סוריה, מצרים ומרוקו. העלייה בוצעה ע"י בדרכים שונות (ביבשה, באוויר ובים) ע"י הסוכנות היהודית, המוסד וארגונים יהודיים עולמיים. הברחת העולים הייתה חשאית בגלל החשש מהנזק שפרסום העלייה יביא.

דוגמה לעלייה חשאית: סיפור טראגי הקשור בעניין, הוא סיפור טביעתה של הספינה "אגוז" ועליה 44 מעפילים (ינואר 1961). הספינה שנשכרה על ידי "המוסד", יצאה (באמצעות המחותרת היהודית במרוקו) מחוף אל-חוסיימה שבמרוקו לגיברלטר ומשם היו העולים ממשיכים בדרכם לישראל, אך במהלך מסעה עלתה על שרטון וטבעה. בעקבות הטביעה הועלתה לכותרות עלייתם החשאית של יהודי מרוקו. הדבר יצר לחץ בינלאומי וכתוצאה ממנו הותרה עלייתם של יהודי מרוקו, ובשנים 1962-1964, עלו כ-120,000 מיהודי מרוקו ב"מבצע יכין".

סעיף ב'

קליטת "העלייה הגדולה" במדינת ישראל בשנות החמישים והשישים הייתה הישג יוצא דופן, עם זאת היבטים שונים בתהליך הקליטה עוררו ביקורת.

הישג יוצא דופן ליישוב היהודי, שמנה עם קום המדינה כ-650 אלף יהודים, נוספו בשלוש השנים הראשונות (1948-1951) כ-700 אלף העולים והוכפלה האוכלוסייה היהודית במדינה (כ-1.4 מיליון יהודים). בעשור הראשון להקמת המדינה (1948-1958) עלו לארץ כמיליון יהודים.

הביקורת טמונה בעיקר במדיניות כור ההיתוך, שלילת הזהות – העולים נאלצו לוותר על היבטים שונים של זהותם, מה שהקשה על תהליך הקליטה של העולים מכל הגלויות. עולים מאירופה, שחלק גדול מהם כבר היה מעורה בתנועה הציונית טרם עלייתו, היו מוכנים לשלם מחיר זה ואף אימצו החלפת זהות זאת במהלך שהותם בארץ. לעומת זאת, למרבית העולים מארצות המזרח (האסלאם וצפון אפריקה) התהליך היה קשה יותר. רבים מהם ספגו את תרבות ארצות המוצא, ולא הבינו מדוע כדי להיות ישראלים עליהם להחליף זהות, ולוותר על מסורות ועל אורח חיים שלהם הורגלו.

שאלה 13

סעיף א'

הגורמים שהניעו את מצרים וסוריה לצאת למלחמה נגד ישראל באוקטובר 1973 הם:

- השבת הכבוד הלאומי והחזרת השטחים שנכבשו - הרצון לנקום במדינת ישראל ולמחוק את כשלון מלחמת ששת הימים.
- קיפאון בתהליך המדיני שתכליתו השבת חצי האי סיני ותעלת סואץ לידיים מצריות תמורת הסדר. כלומר, יש הטוענים שסאדאת ראה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני, לאחר שנדחו יוזמותיו להסדר עם ישראל.

בקטע המקור, קטע מספר 1, שבעמוד 244 מתוך ספרו של יגאל משעול בהוצאת היי סקול בא לידי ביטוי הגורם העוסק בהשבת הכבוד הלאומי והחזרת השטחים שנכבשו. בקטע סאדאת פורש את הרעיון הכללי במתקפה נגד ישראל גם אם לא תצלח, כדי לשנות את המבוי הסתום בניסיון לנהל משא ומתן על החזרת השטחים ורק כדי להביא את ישראל לשיח בעניין "דבר זה יסייע לי מאוד וישנה את המצב הפוליטי, גם במישור הבינלאומי וגם במישור הערבי...".

מחבר המכתב שפורסם בעיתון "על המשמר" ב 25 בספטמבר 1974, כשנה לאחר מלחמת יום הכיפורים הציג במכתבו שתי תובנות מן האופן שבו פרצה המלחמה ומתוצאותיה העוסקות באופוריה ושאננות בחברה הישראלית, במערכת הביטחון ובממשלה:

1. בעקבות הניצחון במלחמת ששת הימים, צה"ל נתפס כבלתי מנוצח, הן בעיני החברה והן בעיני ראשי הדרג הצבאי והדרג המדיני. בקטע משתמש המחבר במילים "התברר לרובנו כי איננו "כל יכולים, וכי איננו מסוגלים להתהלך בעולם בהרגשה המלווה יוהרה..."

2. בנוסף, ההנהגה המדינית בראשותם של גולדה מאיר ומשה דיין התייחסה באדישות מרובה להצהרותיו של סאדאת, בדבר שלום או מלחמה, והעדיפה לשמור על קיפאון ביחסיה עם העולם הערבי. אווירת היהירות והזלזול באויב הביאה לידי כך, שהמודיעין הישראלי פָּרַש כל אות המצביע על מלחמה כלא יותר מאשר מהלך שנועד להטעות את מדינת ישראל. שאננות זו גרמה לצה"ל להגיע לא מוכן מבחינת כוחות מילואים שגויסו מאוחר מדי (יום לפני המלחמה), מבחינת תוכניות צבאיות והערכות מודיעין אמתיות מהשטח, ומבחינת ציוד צבאי (כולל מחסני חירום) למלחמת יום הכיפורים "הופתענו מבחינה צבאית, מבחינה מדינית ומבחינה נפשית".